

POSTMODERN ƏDƏBİYYATDA SENTİMENTALLIQ: K. İŞİQURONUN “GÜNÜN QALANI” ƏSƏRİ ƏSASINDA

Nigar Fərhadova

Azərbaycan Dillər Universiteti, Bakı, Azərbaycan
e-mail: farhadova_nigar@adu.edu.az

Xülasə. Məqalə multikultural ingilis ədəbiyyatının aparıcı simalarından sayılan K. İşıquronun “Günün qalanı” romanında sentimentalizm cərəyanının izlərinin araşdırılmasına həsr olunmuşdur. Giriş hissədə sentimentalizmin təşəkkülü və tarixi barədə məlumat verilmişdir. Daha sonra ingilis sentimentalizminin yaranması və özünəməxsusluğu təfəssilatı ilə verilmiş, K. İşıquronun romanında tarix və sentimentallıq araşdırılmışdır.

Açar sözlər: Sentimentalizm, ingilis ədəbiyyatı, postmodernizm, tarix, ironiya.

SENTIMENTALITY IN POSTMODERN
LITERATURE: BASED ON THE WORK OF
K. ISHIGURO “THE REMAINS OF THE
DAY”

Nigar Farhadova

Azerbaijan University of Languages, Baku, Azerbaijan

Abstract. The article is devoted to the study of sentimentalism elements in the work of one of the leading representatives of multicultural English literature K. Ishiguro “The Remains of the Day”. The introduction tells about the history of the formation of sentimentalism. The article examines information about the origin and uniqueness of sentimentalism, history and sentimentality in the novel by K. Ishiguro.

Keywords: Sentimentalism, English literature, postmodernism, history, irony.

СЕНТИМЕНТАЛИЗМ В
ПОСТМОДЕРНИСТСКОЙ ЛИТЕРАТУРЕ:
ПО МОТИВАМ ПРОИЗВЕДЕНИЯ К.
ИСИГУРО “ОСТАТОК ДНЯ”

Нигяр Фархадова

*Азербайджанский Университет Языков, Баку,
Азербайджан*

Резюме. Статья посвящена изучению элементов sentimentalizma в произведении одного из ведущих представителей мультикультуральной английской литературы К. Исигуро “Остаток дня”. Во введении говорится об истории формирования sentimentalizma. В статье исследованы информация о возникновении и уникальности sentimentalizma, история и sentimentalnost в романе К. Исигуро.

Ключевые слова: Sentimentalizm, английская литература, постмодернизм, история, ирония.

1. Giriş

XIX əsrin əvvəllərində ingilis ədəbiyyatında baş verən dəyişiklikləri gözlənilməz hadisə kimi deyil, XVIII əsrin ortalarında başlayan həssaslıq dövrünün tamamlanması kimi ifadə etmək olar. XVII əsrin II yarısı və bütövlükdə XVIII əsr İngiltərənin tarixində ölkənin müstəmləkə rejimi və ticari yüksəliş uğrundakı mübarizəsi ilə yadda qalmışdır. Dövrün ədəbiyyatı ölkədəki ictimai-siyasi vəziyyətlə birbaşa əlaqəli idi, filosof və yazıçılar burjuazianın ideologiyasına uyğun mövqedən çıxış edirdilər. İnsan fəzilətini və aqlını üstün hesab edən maarifçilər sadə xalqı “oyatmaq” üçün hərəkətə başlamışdılar.

Maarifçilik hərəkatının əsas obyektı insan və onun təfəkkürü idi. Azadlığa və elmə maraq bu dövrdə daha da artmışdı; sadə kəndlilərin həyatı daha çox diqqətdə saxlanılırdı. Lakin bu fikirlər özünü doğrultmadığı üçün maarifçi ideyalar getdikcə zəifləməyə başladı. Maarifçi

rasionalizmin böhranı nəticəsində sentimentalizmə meyil yaranmağa başladı.

Üçüncü silkin ideologiyasının daha çox inkişaf etdiyi İngiltərədə sentimentalizm digər Avropa ölkələrinə nisbətən özünün daha tez və dolğun ifadəsini tapdı. Sentimentalizmin yüksəlişi maarifçi dünyagörüşünün dağılmasından xəbər verirdi. Şübhə edilən ağıldan fərqli olaraq, insanlar həssaslığa, şəxsiyyətlərarası münasibətlərdə qəddarlığı aradan qaldırmağa kömək edəcək emosiyaya ümid etməyə başladılar.

Zaman keçdikcə öz aktuallığını itirən sentimentalizm çağdaş epoxada yenidən tez-tez müraciət olunan ədəbi tendensiyaya çevrildi. Postmodernist ədəbi prinsiplərdən çıxış edən müəlliflər sentimentalizmin ənənəvi elementlərinə dekonstruktiv yanaşaraq parodiya, parçalanma, metafantastika və tarixə allyuziya vasitəsilə müasir ədəbi və mədəni mənzərələrin mürəkkəbliyini əks etdirən əsərlər ərsəyə gətirirlər. Multikultural ədəbiyyatın görkəmli nümayəndələrindən olan Kazuo İşiquro da “Günün qalanı” romanında tarix və sentimentallığı çulğalaşdıraraq müasir sentimental əsər yaratmışdır.

2. İngilis sentimentalizminin özünəməxsusluğu

Ədəbiyyatda sentimentalizm XVIII əsrdə, xüsusən də Avropa və ABŞ-da yaranmış ədəbi cərəyan idi. Bu cərəyan çox vaxt ideallaşdırılmış və ya şişirdilmiş sentimental vəziyyətləri və personajları təsvir edən duyğulara, hisslərə və şəxsi təcrübələrə əsaslanırdı. Sentimentalist ədəbiyyat empatiya və əxlaq məsələlərini vurğulayaraq oxucularda güclü emosional reaksiyalar oyatmağı hədəfləyirdi.

Avropada mədəniyyətlərin qarşılıqlı inteqrasiyası və ədəbi istiqamətlərin inkişafındakı tipoloji oxşarlıq sentimentalizmin sürətlə yayılması ilə nəticələndi. Tədqiqatçıların fikrincə, ingilis dilində “sentimental” sözünün yeni mənasını ingilis yazıçısı Lourens Stern “Fransa və İtaliyaya sentimental səyahət” adlı romanının nəşri ilə vermişdir. Əgər əvvəllər sentimental dedikdə ağıllı, yüksək əxlaqi keyfiyyətlərə malik şəxs nəzərdə tutulurdusa, yazıçının əsərinin nəşrindən sonra bu anlayış “həssas”, “ülvi və incə duyğuları yaşamağa qadir” [5, s.424] mənasını da ifadə etməyə başladı.

Əsas fəlsəfi kateqoriyaları “gözəllik” və “ülvilik” olan sentimentalizm sensualizm fəlsəfəsinə əsaslanır. Sensualistlər idrakın əsas formasını “insan təbiətinə xas olan təbiilikdə və dəyişilməmiş hisslərdə” görürdülər. E. Börkün fikrincə, ülvilik “insanın yaşaya biləcəyi ən güclü duyğulara səbəb ola bilməyidir”, neqativ emosiyalar isə adətən, müsbətdən daha güclü olur [1, s.20]. İngilis sentimentalistlər iddia edirdilər ki, insan ruhunda harmoniya öz-özünə yaranmalıdır və insanlar yalnız yüksək həssaslığa malik olmaqla həqiqi xoşbəxtliyi yaşaya bilərlər.

Sentimentalistlər daha çox insan ruhunun şəxsi təcrübələrinin subyektiv sahəsinə çəkilirdilər. Təbiət və ölüm sentimentalist ədəbiyyatın iki əsas mövzusu idi. Sentimentalistlər müasir sivilisasiyanın təbii yaşayışdan fərqli olaraq süni və efemer hadisə olduğunu əsas gətirərək təbiətə meyillilik anlayışını əsas hesab edirdilər. Sentimentalist yazıçılar maarifçiliyin mənəvi tələblərini ödəmək üçün tərbiyə və tərbiyənin zövqlü və başa düşülən olduğu didaktik

poeziya janrına üstünlük verirdilər. Tədqiqatçı Canet Todd “sentimentalizm”in təsvirini belə verir: “Şərti situasiyalar, ailədəki bənzər xarakterləri və ritorik eyhamlar vasitəsilə pafosun oyanması sentimental ədəbiyyatın əlamətidir. Belə ədəbiyyat oxucunu silkələyir və ondan emosional, hətta fiziki reaksiya tələb edir” [9, s.2].

Sentimentalizmin XVIII əsrdəki xüsusiyyətlərinin yeni formada çağdaş dövrdə təqdimatı postmodernizmin keçmişə qayıdış tendensiyasına əsaslanır. Çağdaş ingilis postmodern romanlarındakı sentimentalizm ənənəvi sentimental ədəbiyyatla müqayisədə çox vaxt fərqli bir forma alır. Postmodernizmdə sentimental elementlər daha çox istehza və keçmişə qayıdışla ifadə olunur. İngilis postmodern romanlarında sentimentalizmin bəzi xüsusiyyətləri bunlardır: 1) İngilis postmodern romanlarında sentimental romanların dili, üslubu və mövzuları təqlid edilməklə onların ənənəvi emosional təsiri alt-üst edilir. 2) Sentimental elementlər ənənəvi sentimental romanların xətti və birləşdirici təhkiyəsinə zidd olaraq parçalanmış və ya ayrı-ayrılıqda təqdim oluna bilər. 3) Postmodern romanlardakı sentimentalizm mədəni tənqid üçün bir vasitə kimi istifadə edilə bilər. Müəlliflər emosiyaların və münasibətlərin həqiqiliyini şübhə altına alaraq, sentimentallıqla bağlı ictimai normaları və gözləntiləri araşdırır və onlara etiraz edə bilərlər. 4) Postmodern müəlliflər tez-tez metafantastik elementləri birləşdirərək, bədii və reallıq arasındakı sərhədləri bulandırırırlar. Bu isə əsərdəki sentimental elementlərin emosional təsir gücünü azalda bilər [7, s.18].

3. “Günün qalanı” əsərində sentimentallıq və tarixilik

Kazuo İşiquronun 1988-ci ildə yazdığı “Günün qalanı” (“The Remains of the Day”) romanı C. Faulzun “Fransız leytenantının qadını” əsəri ilə başlayan və 1980-90-cı illərdə P. Akroyd, A. Bayetin romanları ilə daha da tanınan ingilis postmodern ədəbiyyatının ən parlaq nümunəsi hesab olunur. Əsər həm tematik, həm də formal olaraq tarixi rəvayəti yaradan zaman məsafəsi və fərqi ortaya qoyur. Subtekstual və intertekstual prinsiplərlə yazılmış roman eyni zamanda sentimental romanları xatırladır.

1956-cı ilə, müharibələrarası dövrə geri dönmələr etməklə əsərə tarixi kontekst əlavə edən İşiquro, həm də əsərdə sentimental ovqat yaradır. XVIII əsrin sentimental roman qalıqlarını əsərə gətirən müəllif obrazların emosiyalarını canlı təsvirlərlə təqdim edir. Yazıcının şəxsi yaddaş, nostalji duyğular və susdurulmuş peşmanlıqlar haqqında hekayə qurmaq üçün tarixi eranı seçməsinin səbəbi ondan ibarətdir ki, o, ümumbəşəri hekayənin fonunda İngiltərənin əbədi mifikləşdirilməsini - istehzal və tənqidi şəkildə ifadə etməyə çalışır [8, s.75]. Beləliklə, roman tənqidi nöqteyi nəzərdən də olsa keçmişə münasibətdə dialektik mövqedən çıxış edir. Əsərdəki tarixi təsvirlərdə keçmiş mif, uydurma təsiri bağışlayır.

Tədqiqatçı Heyden Uayt iddia edir ki, tarixi əsərlərdə xronologiya əsas struktur kod olsa da, əsərin mənası xronikadan çox oxucuya təsir edən informasiya ilə müəyyən edilir. Uayta görə, əsərin diskursu onun informasiya məzmunu ilə eyni faktlar toplusunu ehtiva edir [10, s.119]. Tarixilik prinsipinə paralel olaraq “Günün qalanı” romanında müəllif oxucuda obrazın

hisslərinə adekvat təsir hissi yaratmağa çalışır, bununla da obraz və oxucu arasındakı emosional məsafəni, duyğuların sıxışdırılmasını və anti-sentimentalizmi tematikləşdirir.

“Tarixi yanlış öyrənmək: Kazuo İşıquronun “Günün qalanı” əsərində mürəkkəb janrlar” adlı məqalədə Bu Ekelund açıq şəkildə bu cür rəvayət üsullarına, o cümlədən sentimental romantikaya müraciət edir. Ekelund iddia edir ki, “roman özünəməxsus məna yükü daşıyır, müxtəlif yollarla bir-birinə dəstək verən janrlar kompleksini təqdim edir” [2, s.82]. Mürəkkəb janrlar kompleksinin romanda işlənmə məqsədi barədə geniş fikir bildirən Ekelund müəllifin ironiya və manipulyasiyanı pastiş vasitəsilə romana gətirdiyini bildirir.

Sentimentalizmin tarix ilə birlikdə yenidən üzə çıxması, keçmiş və sentimentallıq diskurslarının birinin digərinə necə maneə törətdiyinə və ya dəstəklədiyinə dair sual doğurur. Əsərdəki nostalgiya hissi sanki oxucu ilə simulyasiya edilmiş keçmiş arasında yaradılmış sentimental ittifaqdır. Ola bilsin ki, romanda keçmiş bir periferiya kimi yox, duyğular, pafos və hisslər üçün adekvat məkan kimi düşünülür. Modernizm dövründən başlayaraq bədii ədəbiyyatda hisslərdən qaçmaq və ya hisslərə ironik münasibət aktual olduğundan “Günün qalanı” romanında İşıquronun tarixi kontekst yaratmaqla bərabər sentimental məzmunu da müraciət etməsi postmodern romanın prinsiplərinə uyğun hesab olunur. Digər tərəfdən, keçmişə bir növ sentimental səyahət çağdaş epoxada sentimentallığın uğursuzluğu ilə nəticələnir. Yəni, müəllifin müraciət etdiyi klassik sentimental ideoloji məzmun postmodern romanda ironiyaya çevrilir.

Tarixi metafantastikanın bir hissəsi onu nəzərə çarpan edən ironik intertekstuallıqdır. Məhz bu səbəbdən, postmodern əsərlərdə müəyyən sentimental mətnlərin və ya bənzər kontekstlərin görünməsi ağlabatan hesab olunur. Linda Xatçeonun fikrincə, postmodern mətnlərdə sentimental indekslərə yenidən rast gəlmək mümkün olsa da, bu indekslər XVIII əsrdəki təsir gücünə malik deyil [3].

Postmodern mətnə həm sentimentalizmə rəğbət bəslənilir, həm də istehza edilir. Bu təzad postmodernizmin mürəkkəb paradoksalılığına tamamilə uyğundur.

İşıquro öz romanında xüsusən Miss Kenton obrazının həssaslığını və fəzilətini təsvir edərkən klassik sentimental ənənələri çağdaş prinsiplərlə birləşdirir, sentimental romantikaya alternativ bir hekayə təqdim edir. Baş obraz Stivensin səhvlərinin etirafı kimi qurulan hekayədə obraz sentimental romanlar oxumağı özünə ayıb bilir, hər kəsə təkidlə ingilis dilini inkişaf etdirmək üçün belə romanlara maraq göstərdiyini deyir. Stivensə görə, sentimental əsərlərin süjetləri “hər zaman absurddur”, lakin bununla belə bəzən o, bu əsərləri bəyəndiyini də etiraf edir. *Bu gün etiraf etməkdən çəkinmirəm - və bunda utanılacaq bir şey görmürəm - bəzən bu hekayələrdən bir növ təsadüfi həzz alıram. Bunu bəlkə də o zaman özümə etiraf etməmişdim, amma dediyim kimi, bunun nə ayıbı var? Bir-birlərinə aşıq olan və bir-birlərinə olan hisslərini ifadə edən xanımların və bəylərin hekayələrindən, çox vaxt ən zərif ifadələrlə, nə üçün xoşagəlməz bir şəkildə ləzzət almasın?* [4, s.168].

Miss Kentonun onun bu marağına güləcəyindən qorxan Stivens hətta kitablarını ondan gizlətməyə çalışır, lakin kitabı görə qadının münasibəti heç də Stivensin qorxduğu kimi olmur:

Good gracious, Mr. Stevens. It isn't anything so scandalous at all. Simply a sentimental love story. - Əla, cənab Stivens. O qədər də qalmaqallı bir şey deyil. Sadəcə sentimental bir sevgi hekayəsi” [4, s.165-166].

Romanı postmodern edən əsas məqam həm mətnlərarası manipulyasiya, həm də janrların, xüsusən sentimental hekayə və siyasi memuarın çulğalaşmasının mürəkkəbliyidir. Müəllif tarixi ironikləşdirməklə yanaşı klassik sentimental hekayə təsiri yaratmaqla əsərdəki tarixi gücü azaldır. İşiquronun məqsədi oxucuda əsərin hər bir hissəsinə rəğbət oyatmaqdır. Əsərin hibridliyi və ya qeyri-müəyyən affektiv yükü ilə bağlı fikir bildirən tədqiqatçı Ceyms Lənqə görə “tarixşünaslığın arxa plana keçmə meylini tənqid etmək, retrospektiv ölüm illüziyasını yaratmaq üçün roman müəyyən bir simpatiya formasından və fərqli bir şüurdan istifadə edir” [6, s.152-154]. Romanda otuzuncu illərin siyasətinin idealizminə neytral qiymət verməklə və ya monolit şəkildə etiraz etməməklə, İşiquro bir sıra sentimental dəyərlər toplusunun - əsaslı sentimental idealların həlledici üsulu üçün yer açır. Bununla müəllif oxucudan müəyyən növ siyasi sentimentalizm haqqında mühakiməni müvəqqəti olaraq dayandıramayı tələb edir.

Stivensin hekayəsindəki sentimental özünütəsdiqin, klassik sentimental terminlərlə hisslərin sıçrayışının qəbulunun əsərin sonunda oxucuda kədər və itki hissi oyatması iyirminci əsrin sonlarında tarixi fantastika üçün qeyri-adi hesab olunur. Lakin nəticə etibarilə bu, romanı paradoksal olaraq sentimental romanın köklü və alternativ variantı kimi təsdiqləyir.

Nəticə. 2017-ci ildə ədəbiyyat üzrə Nobel mükafatına layiq görülən yapon əsilli Britaniya yazıçısı Kazuo İşiquro “Günün qalanı” romanında tarixi və sentimental təhkiyəni birləşdirərək postmodern əsər yaratmağa müvəffəq olmuşdur. Lakin bununla belə, əsər sentimental romanların xüsusiyyətlərinə bir qədər zidd olmağı ilə də seçilir. Xüsusən baş obraz Stivensin həyatının təsvir edildiyi səhnələrdə sentimental ovqat yaradan müəllif onun keçmiş emosional səyahətini canlı təsvirlərlə təqdim edir. Stivensin duyğuları və keçmişi ilə barışmaq uğrunda mübarizəsi oxucuda da müəyyən hisslər doğurur. Bununla belə, roman sərt ictimai quruluşları və ənənəyə kor-koranə bağlılığı tənqid etdiyində birbaşa sentimental şərhə çətinləşdirir.

Ədəbiyyat

1. Burke E. (1909), *A Philosophical Enquiry into the Origin of Our Ideas of the Sublime and Beautiful*. New York: Collier and Son Company, 165.
2. Ekelund B.G. (2005), *Misrecognizing history: Complicitous genres in Kazuo Ishiguro's the remains of the day*. *International Fiction Review*, Vol.32, No.(1-2), 70-91.
3. Hutcheon L. (1998), *Irony, Nostalgia and the Postmodern*. <http://www.library.utoronto.ca/utel/criticism/hutchinp.html> *The Poetics of Postmodernism: History, Theory, Fiction*. London: Routledge.
4. Ishiguro K. (1988), *The Remains of the Day*. New York: Vintage.

5. Kozhevnikov M.V. (2003), Sentimentalism - the origin and evolution of the method. Problems of History, Philology and Culture, Vol.2, No.11.
6. Lang J. (2000), Public memory, private history: Kazuo Ishiguro's the remains of the day. Clio, Vol.29, No.2, 143.
7. Laurea T. (2020), Victorian Love and Sentimentality in Postmodern Fiction: Fowles, Byatt and Waters.
8. Shaffer B.W., Cynthia F.W. (2008), Conversations with Kazuo Ishiguro. Jackson: University Press of Mississippi.
9. Todd J. (1986), Sensibility: An Introduction. Methuen.
10. White H. (1995), The question of narrative in contemporary historical theory. Metafiction. London: Longman Group Limited.